

Lelkiismeret-furdalás

BÄCHER IVÁN

Nemrégiben egy kedves hölgy megkérdezte tőlem a boltban, hogy mivel foglalkozom. Mondtam, hogy írással. – Igen? – kérdezte. – És miket írok? Kezdem erre mondani, hogy írok történeteket, históriákat, okoskodásokat, írok életrajzot, útirajzot, földrajzot, szívesen vázok életképet, helyzetképet, arcképeket, foglalkozom történelemmel, azon belül is irodalom- és művelődéstörténettel, de válllok helytörténeti dolgozatokat, szokások agrártörténeti közleményeket is publikálni, természetesen figyelemmel kísérem a politikai eseményeket és meg-megkommentálom azokat. Ha időm engedi, szívesen értekezem az építészetről, a zeneművészet, a nyelvészet időszerű kérdéseiről, gyakran látok napvilágot kétszáz ezer példányban gondolataim moziról, táncról, operetről, operáról, nőgyógyászatról, beteg-, csecsemő-, kutya- és autópólásról, kozmetikumokról, narkotikumokról, egzotikumokról, könyvtök továbbá a pedagógiához, gasztronómiához, kronológiához, mitológiához, kozmológiához, ergonómiához, bronchoscópiához...

Ekkor a hölgy, pedig még a felénél sem tartottam, félbeszakított: – Nem tudná mindezt rövidebben elmondani? – Rövidebben? Újságíró vagyok – mondtam, és elvörösödtem akkor, és Bak Borbála jutott megint eszembe.

Aki tudja, tudja: a pedagógia ott kezdődik, ahol és amikor a tanár véget ér. Az igazi tanító akkor is hat, sőt akkor hat igazán, mikor már testi valójában nincsen jelen. Tanár az, és csak az a tanár, aki tanítványába beépül. A többi felügyelő csupán. Mint mindenkinek, aki iskolába jár, és kinek számára az iskola jelentett is valamit, sokat, példának okáért, úgy nekem is van pár igaz tanárom. Aki beépült. Akiknek órájára nem járok már évek, évtizedek óta (már csak azért sem, mert többségük egy olyan messzi tájon időzik immár, ahová nemigen váltható retúrjegy), akinek mégis naponta látom intó ujját, hallom korholó szavát, látom szigorún villanó szemüvegét.

Ilyen tanárom nekem Bak Borbála, aki a történeti kutatás módszertana és a történelemtudomány segédtudományai vagy milyen című tárgyat oktatókat az egyetem első évében nekünk. Magas, vékony, szemüveges hölgy Bak Borbála. Kicsit féltünk tőle tán, pedig az az egyetemen már akkor sem volt szokásban. Ő azonban megőrizte valamit a jobb középiskolák szigorújától, óráiról bajos volt elmaradni, és bizony azokon gyakorta estek dolgozatok, feleletek is.

Amúgy kimondottan kedves hölgy volt, pontosabban istennek hála nyilván az ma is, lénye parancsolt tekintélyt, nem ő. Szigorú volt tehát, s látszólag csak tanított. Ma már tudom, hogy nevelt. Pontosságra, alaposágra, tényisz-telepre. Arra nevelt, hogy minden leírt szót, minden fölbukkanó tényt kontrollálni kell. Kíváncsiságra, utánabogarászásra nevelt. Arra, hogy csak az elsőd-

FOTÓ: SOPRONYI GYÜLLA

leges forrás a mérvadó. Aprómunkára szoktatott minket, s aprómunkás volt, maradt maga is. Ha jól emlékszem, a tizenharmadik századi magyar hivatalok históriáját kutatta. Gót betűs német, cirkealmas latin nyelvű dokumentek ezreit böngészte át levéltári zugokban, hogy aztán többévi megfeszített, szemet és hátat agyonra strapáló munkának meglegyen a gyümölcse egy kétszáz példányban megjelenő szaklapban elhelyezett rövid, ám a szövegnél ötször nagyobb terjedelmű jegyzetapparátussal hitelesített közlemény alakjában.

Úgy emlékszem, egy éven keresztül mindösszesen négy vagy öt dokumentet, problémát, kútfőt elemeztünk. Beleköstoltunk az Anonymusra magyarosító P Doctus Magister kiletét firtató elképesztő mennyiségű irodalomba. Utána-

olvastunk, ki mindenki volt az, aki a Népszava 1941-es karácsonyi számába beleírt. Tanultunk lábjegyzetelni, hivatkozni, céduklázni, bibliográfiát összeállítani, könyvtárban, levéltárban kutakodást megindítani. Bak Borbálától azt tanultuk, hogy a történelem egyetlen szentséget ismer. A tényekét.

Múltkor véletlenül kezembe került egy bölcsészkar tanrend. Látom belőle, Bak Borbála tanít ma is, ugyanazt, mint húsz éve nekünk, módszertant és segédelemtudományokat, címertant, pecsétant, lobogótant. Beleütöttem nevét az internet keresőköckájába is, látom, hogy előad, publikál, tankönyvet ír, diákságnak, szakmai közönségnek. Nemigen lett kurátor, nem nyilatkozik a tévékben újra, nem utazza a világot körbe-körbe, maradt ahol volt, a pesti egyetem tönk-

rezilált bölcsészkarán, az ő szokott segédtudományi tanszékén teszi azt, mi mindig a dolga volt. Tényeket kutat, tényeket föllelni tanít, a tények tisztelére nevel.

Elfajzott tanítványa vagyok, mit szólna hozzá ő, a pedáns tudós, levéltáros, hivatalkutató, aki a becsületes hivatal becsülésére is nevelt, hogy nem intézek, nem levelezek, ami adatik, azt megnézem, el is olvasom, de könyvtárba, levéltárba eljárni – ehhez már a hátralévő időt kevésnek érzem. Végtelenül tiszteltem a tényeket ugyan, de ha egy-egy nem akad a kezem ügyébe, bizony előfordul, hogy gyorsan fantáziálok egy másikat a hiányzó helyett.

De ilyenkor Bak Borbála szigorú tekintetét mindig érzem rám villanni a szemüveg mögül.

Távlatban

Nagy Gábor: „...legyek versedben asszonánc”. Baka István költészete

Az elmúlt évtizedekben két olyan költői életmű is született – és zárult le fájdalommal – amely magas szinten gondolta újra a magyar líratörténet egyik nagy hagyományú szerepét. Baka István és Petri György komolyan vette a költő – hogy elkerüljem a közéleti szót, inkább így mondom – társadalmi lelkiismereti feladatát. Méghozzá olyan korban, amikor magára valamit is adó költő akkor sem hangoztatta efféle hivatását, ha mély vonzalmat érzett iránta. Az utókor szokatlan gyorsasággal adott irodalomtörténeti távlatot költészetüknek.

Nehéz elképzelni ellentétebb alkalmat. Petri radikálisan kivonult a látható irodalmi közegből, de nyilvános hallgatásának és konspiratív módon hozzáférhető publikációinak ellentétével átértelmezte a költői jelenlét fogalmát. Baka ugyan vidéki remeteségbe húzódott, de nem szakította meg folyamatos jelenlétét. Petri lírája nagyobb visszhangot vert, de Baka költészetét is kitüntette figyelem övezte. Sőt ízléstől, csoport-hovatartozástól függetlenül szinte mindenki szerette és becsülte. Költészete mintha közös nevezőre hozná az egymással szöges ellentétben álló esztétikákat. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy Görömbei András, Rába György, Kálmán C. György vagy Vörös István mást és mást dicsér verseiben.

Az elmúlt évek során több tanulmánygyűjtemény is megjelent róla, most pedig a fiatal irodalomtörténész, Nagy Gábor háromszáz oldalas monográfiát tett közzé. A szerző azt a nehezen besorolható hagyományos irodalomtörténet művelő, amely visszafogottan, de nem elutasítóan bányik a posztstrukturalizmus kategóriáival, és ügyel rá, hogy vizsgálatának tárgya ne valamely elmélet illusztrációja legyen. Baka költészetének legfőbb jellegzetességét is éppen efféle kiegyenlítő szerepben látja. Líratechnikai, tematikai, műfaji és szerkezeti elemzések sorával bizonyítja, hogy az egységes metaforára épülő versmodelltől egy másfajta, elsősorban nyelvszerkezeti modell felé mozdult el, miközben apokaliptikus látomása ironikus elemekkel töltődött fel, és zárt ciklussá rendezett szerepverseiben átértelmezte saját szerepét is. A könyv vitathatatlannal erőnye a szövegértelmezés. Ha a magyar irodalomtörténet-írásban honos lenne a műfaj, azt mondanám, a könyv alcíműl leginkább a kommentár szó kíváncsóné: a szerző megbízható megjegyzéseket fűz a versekhez. Ezzel olyan nélkülözhetetlen segédeszközt hozott létre, amely megteremtette az alapját, hogy az életmű termékeny feszültségeit kritikai elemzés vizsgálja. De a könyv utószava inkább csak felveti a kérdéseket.

Baka István indulásakor, a hetvenes évek elején a líratörténetnek abba az áramába helyezkedett bele, amelyet a kor irodalomtörténete fősodornak tekintett. Petőfi, József Attila öröksége – költői minősége miatt is – természetesen mindenkor vállalható, de akkoriban a költők egy része a hatalmi kisajátítás miatt ennek nem kívánt hangot adni, főleg, mert a kisajátítás manipulatív módon más hagyományok tagadásával járt. Ráadásul, ettől nem függetlenül, egy másfajta, alulretorizált versbeszéd kezdett hódítani. Az, amit történetesen Petri is művelt. De Baka kitarított az epigonok által letarolt terepen. Megválaszolható kérdés, hogy az ő Ady- és Dózsa-versei mitől szólnak hitelesen? Hozott-e tartalmilag is újat, és ha igen, az mi volt? Feltűnő, hogy már a korai versek egységes metaforarendszere mennyire rokon a nyugatos-újholdas poétikával, másrészt azonban a kései Baka-versek sem tagadják meg azt a magartatásformát, amelyet például Nagy László képviselt. Az ő képvislége nagyban hatott a fiatal Bakára, akinek dikcióját elemezve viszont arra is feltehetjük, hogy érett lírájában a versszak és mondatszerkezet viszonyának szikár formai fegyelmét például Lator Lászlótól tanulta. Az orosz költőket fordító Baka szoros műhelykapcsolatban volt az Európa Könyvkiadó főszerkesztőjével.

Azt a költészetfelfogást, amely közel állt hozzá, ő maga is csak erős megszorításokkal tudta vállalni. Pontosan érzékelte, hogy a szerepimitáció nevenséges pózba kényszerítene. De ha úgy látta, hogy a vers elvesztette régi szerepét, megtalálta magának a szerepvers műfaját. Ha pedig a vers közvetlen hatása csökkenni látszott, mindenesetre növelte versesszövegeinek hatásfokát. Talán ezért lett Baka István költészete a közelmúlt zilált irodalmának egyik igazodási pontjává. Nagy Gábor úttörő munkát végzett azzal, hogy feltérképezte belső fejlődéstörténetét. (Kossuth Egyetemi Kiadó)

FERENCZ GYÓZÓ

SZABÓ T. ANNA

Ahogy

*megszületik a fa gondolata
a nedves földben egy dió agyában,
kihajt, szélesyenesen sudárodik,
aztán (száz év) vad aszimmetria,
szertelen szerteágazás –
a nemlélt állóvízbe dobott
egyetlen mag nyomán szétgyűrűzik,
mind tágabb körben lüktet az idő,
nem óra-mérte számítás szerint –
levél- és madárgenerációk
bonják a burkot, felnövekszenek,
szállnak, lehullnak – de megáll a fa,
viseli őket, viseli kerek,
kövér dióit, viseli saját
külön idejét, s formáját, amely
nem ismétlődik többé pontosan,
de lénye mégis megmarad a mag
lényegében, mohó agyában –*

*születik s áll meg minden, ami jó,
s egy más időben őrzi biztosan
valóságunk; mert a többi csak
percegő óra, lepergő levél.*

éppen így

DOBAI PÉTER

Sopronban, nagybeteg

Anno Domini 1836 tavaszán
Dukai Takách Judit (1795–1836) klasszicista stíljében

*Mostani, tartósan borús kedélyem,
Mély, tehetetlen bánatom okát nem sejttem,
Nem tudom...
Immár negyven évesen
Folyton e derültlenség okán gondolkodom,
De mindhiába! Sopron
Városában vagyok, orvosok kezében,
Mégis érzem, alig gyógyulok!
Fájnak a messze múltak,
Álmaimból erőszakos, szép aranykorom
Ifjú emlékei riasztanak!
Más Sorsot kellett volna választanom?
De hisz' mindig a végzet választ,
Nem a sodort, sodródó személyek!
Mindegy! Tán úgy lehetséges mindez:
Ha valaki nagyon saját viszonylatában valaminek
Az okát nem tudja,
Annak akkor az egész élete az oka!*

Szabó T. Anna (1972), legutóbbi kötete Nehézkedés címmel jelent meg a Magvetőnél 1998-ban.

Dobai Péter (1944), a Magyar Köztársaság babérkoszorús költője, legutóbbi könyve (Párbaj, tükörben) tavaly jelent meg a Littera Novánál.